

Wyzwania koncepcyjne i techniczne związane z publikacją książek z domeny publicznej

ALEKSANDRA SEKUŁA

Szkolna Biblioteka Internetowa „Wolne Lektury”

Szkolną Bibliotekę Internetową „Wolne Lektury” tworzymy od września 2007 r. Projekt jest realizowany przez Fundację Nowoczesna Polska pod patronatem honorowym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Edukacji Narodowej i Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. W Komitecie Honorowym „Wolnych Lektur” zgodzili się zasiadać: prof. Maria Janion, prof. Grażyna Borkowska, prof. Przemysław Czapliński, prof. Jerzy Jarzębski i prof. Piotr Śliwiński. Jest to projekt całkowicie niekomercyjny, ale powstaje i jest rozwijany dzięki wsparciu firm współpracujących z nami *pro publico bono*.

W naszej pracy edytorskiej wykorzystujemy innowacyjne narzędzia informatyczne. Na potrzeby naszych publikacji opracowano unikalną na skalę Polski technologię opisu, czyli język WL-XML oraz specjalną technologię opracowywania tekstów: Platformę Redakcyjną WL. Stworzono również, dedykowane dla zaprojektowanego przez nas typu biblioteki, oprogramowanie: serwis WolneLektury.pl. Mamy coraz więcej użytkowników, w ciągu ostatniego roku z zasobów naszej biblioteki skorzystało ponad 795 300 unikalnych użytkowników, nasze strony zanotowały ponad 2 434 800 odsłon.

Do dziś udało się nam opublikować ponad 1050 utworów trzydziestu czterech autorów. Teksty można czytać on-line, ale udostępniamy również różne formaty plików. Dzięki uprzejmości Biblioteki Narodowej, z którą mamy zaszczyt współpracować od naszych początków, wiele utworów można również przeglądać w formie skanów na stronie Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona.

Dostęp do naszej biblioteki jest bezpłatny i otwarty dla wszystkich; nie są określone żadne restrykcje w dalszym wykorzystywaniu zasobów. Jednocześnie publikowane przez nas teksty zostały tak przygotowane (ponumerowaliśmy wersy w utworach poetyckich, kwestie w utworach dramatycznych oraz akapity w prozie), że można w zgodzie z wszelkimi zasadami podać źródło cytatu – wystarczy kliknąć na numer wersu/kwestii/akapitu, a dopisze się on w okienku do linku utworu; następnie link można podać w przypisie do cytatu albo wysłać innej osobie, aby tekst otworzył się w odpowiednim miejscu.

Większe teksty (powieści, dramaty) można przeszukiwać korzystając ze spisu treści według rozdziałów czy aktów i scen, na które tekst jest podzielony. Z myślą o naszych czytelnikach, a szczególnie o pracy nauczycieli, przygotowaliśmy „półki”, czyli funkcjonalność pozwalającą po zalogowaniu zgromadzić na swoim koncie wybrane utwory i przesyłać innym (np. uczniom swojej klasy) linki do nich. W ten sposób można samemu organizować sobie pracę na naszej stronie. Dla publikowanych przez nas tekstów została określona epoka literacka, w której utwór powstał oraz rodzaj i gatunek literacki, który utwór reprezentuje. We współpracy z uczniami warszawskich liceów zostały opracowane notki biograficzne o autorach oraz krótkie charakterystyki poszczególnych epok i gatunków literackich. Ponadto można przeglądać teksty przekrojowo, pod kątem poruszanych

w nich tematów i pojawiających się motywów literackich. Istnieje również możliwość złożonego wyszukiwania: dzięki skrzyżowaniu kategorii wyszukiwania można np. wyszukać motyw „Losu” w utworach okresu renesansu i romantyzmu albo motyw „Matka” w poezji wybranego autora itp.

Ideą, która przyświecała początkom naszej biblioteki, było stworzenie łatwego, darmowego dostępu do zasobu lektur szkolnych.

Pierwszy z elementów – łatwość dostępu jest zapewniona poprzez umieszczenie tekstów w Internecie oraz udostępnienie tekstów w różnych formatach plików: pliki txt są lekkie i dzięki temu łatwe do ściągnięcia na własny komputer czy nawet na komórkę, pliki pdf są przygotowane do wydruków, audiobooki (pliki mp3 i ogg) zaś powstają z myślą o najmłodszych użytkownikach strony oraz osobach niedowidzących.

Drugi z wymienionych elementów – darmowy dostęp, wiąże się nie tylko z możliwością bezpłatnego korzystania z biblioteki, ale przede wszystkim z prawami autorskimi do umieszczonych w niej tekstów. Tu pojawiło się pierwsze wyzwanie i ograniczenie zarazem. Nie możemy opublikować cyfrowych wydań wszystkich tekstów z listy lektur MEN, ale jedynie te, które zdążyły przejść już do domeny publicznej, czyli teksty stare, których autorzy nie żyją już od 70-ciu lat. W tym roku do domeny publicznej przeszły dzieła Bolesława Leśmiana i Bruna Jasieńskiego, 1 stycznia 2010 roku uwolnione zostaną teksty Witkacego oraz Czechowicza. Nie możemy jednak zapewnić dostępu do tekstów współczesnych, których wiele znajduje się zarówno wśród obowiązkowych lektur młodszych klas szkoły podstawowej, jak również starszych klas gimnazjum i liceum. Tymczasem, ponieważ współpracujemy ze środowiskiem nauczycielskim, wiemy, że nauczyciele i uczniowie chętnie znaleźliby w naszej bibliotece np. współczesną, XX-wieczną poezję polską. Stworzyliśmy już listę konkretnych utworów, o umieszczenie których w domenie publicznej podejmiemy wkrótce starania.

Kolejnym założeniem, które przyjęliśmy, było publikowanie tekstu w zgodzie z pewnym kanonem zasad filologicznych. Po pierwsze, publikacja cyfrowa jest przygotowywana na podstawie konkretnego wydania książkowego i adres bibliograficzny wydania źródłowego jest umieszczony przy każdym utworze na stronie Wolnych Lektur. Skany oraz OCR-y książki źródłowej dostajemy z Biblioteki Narodowej, a od niedawna również Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Otrzymany tekst poddajemy najpierw dokładnej korekcie, aby wyeliminować błędy i niedokładności OCR-u, następnie zaś przystępujemy do przygotowania własnego wydania. Sprawdzamy i, jeśli jest to konieczne, poprawiamy przypisy źródła, jeśli mamy prawo do ich publikacji. Mając w ten sposób oczyszczony materiał wyjściowy, przystępujemy do uwspółcześnienia tekstu, czyli uzgodnienia go z obowiązującymi normami ortografii. Jest to nieco kontrowersyjna kwestia, dlatego przy niej się zatrzymam. Jak już wspominałam, z konieczności, w związku z wymogami prawa autorskiego, wydania źródłowe dla naszych publikacji muszą być wydaniem dawnymi. Dlatego zmuszeni jesteśmy przede wszystkim wykonać ponownie tę pracę, którą już uprzednio wykonywali przez lata edytorzy kolejnych wydań. Zmiany dotyczą pisowni joty, pisowni łącznej i rozdzielnej, niekiedy ortografii, fleksji lub składni. Często potrzebne jest zajrzenie do najnowszych wydań dla porównania, w jaki sposób poradzili sobie z niektórymi problemami i jakie decyzje podjęli inni edytorzy. Dość rzadko decydujemy się na uwspółcześnienia idące dalej niż w innych współczesnych wydaniach. Należy zaznaczyć, że wszelkie zmiany są opisane i opis ten jest włączony do noty edytorskiej.

Kolejnym krokiem w procesie przygotowania publikacji jest opatrzenie tekstu naszymi przypisami. Jest to ważne w przypadku lektur szkolnych, a więc tekstów przeznaczonych do czytania

przez dzieci i młodzież – często nie tylko użyte słownictwo, ale niemal cała opisana rzeczywistość (jak np. w „Chłopach” Reymonta) są dla młodych ludzi czymś całkowicie obcym, nieznanym z ich własnego doświadczenia. Ostatnim etapem opracowania tekstu jest zaznaczenie motywów i tematów literackich. Na potrzebę takiego rodzaju wstępnego opracowania tekstów wskazali nauczyciele już na początku tworzenia naszej biblioteki. Listę tematów i motywów stworzyliśmy w drodze dyskusji ze współpracującymi z nami wolontariuszami: nauczycielami, studentami oraz uczniami. Powiązaliśmy również motywy w grupy tematyczne. Wyszukanie we wszystkich udostępnianych przez nas tekstach jednego motywu, np. motywu „Artysta” daje w rezultacie zestawienie szeregu cytatów z literatury różnych epok, wypowiedzi różnorodnie i sformułowane przez różnych autorów. Zestawienie to stanowi doskonały materiał do przemyśleń i stanowi pomoc przy pisaniu prac, tworzeniu referatów czy przygotowaniu do matury.

Biblioteka „Wolne Lektury” nie powstałaby bez pomocy wolontariuszy. Naszymi współpracownikami są przede wszystkim nauczyciele oraz studenci polonistyki. Ze swojej strony zapewniamy naszym wolontariuszom zdobycie doświadczenia w zakresie edytorstwa oraz merytorycznej redakcji tekstów (dodawanie przypisów i motywów), natomiast wolontariusze, ofiarowując nam swój czas, wiedzę i umiejętności, przyczyniają się do tego, by w naszych publikacjach było jak najmniej błędów i niedociągnięć. Jeśli nawet w już opublikowanych na stronie biblioteki tekstach znajdują się błędy – można je znacznie łatwiej, niż w przypadku wydania książkowego, poprawić i ponowić publikację.

Pracę wolontariuszy należy odpowiednio zaprojektować i koordynować. Początkowo do wspólnej pracy wielu osób nad tekstem używaliśmy strony wiki, a zatem nasze publikacje powstawały podobnie jak artykuły w Wikipedii. Osoby zarejestrowane mogły wprowadzać swoje zmiany, przed zapisaniem przyjrzeć się efektom swojej pracy, przy zapisywaniu zaś opisać charakter dokonanych zmian. Można było dokonać przeglądu kolejnych edycji, zobaczyć kto i jakie zmiany wprowadził. Kolejna osoba mogła poprawić ewentualne niedociągnięcia albo rozpocząć kolejny etap prac nad przygotowaniem tekstu do publikacji. Kontrolowanie postępu prac i zgodności dokonywanych zmian z przyjętymi przez nas standardami należało do redaktorki merytorycznej.

Obecnie wdramy przygotowaną specjalnie z myślą o naszych specyficznych potrzebach Platformę Redakcyjną. Naszym celem było, aby platforma zapewniała wszystkie wymienione dogodności pracy na stronie wiki, a ponadto stwarzała również inne możliwości. Platforma umożliwia wygodną korektę tekstu: z jednej strony ekranu śledzić wydanie źródłowe skan po skanie, zaś z drugiej nanosić zmiany na pliku tekstowym. Dzięki odpowiednim przyciskom na platformie można również łatwo „otagować” tekst, a więc opisać znacznikami typu XML-owego poszczególne elementy struktury tekstu. Platforma pozwala też na wprowadzanie przypisów w tekście oraz oznaczanie wybranych fragmentów tekstu wybranymi motywami literackimi z liczącej ponad 400 pozycji listy. Dzięki przyciskowi „Anuluj” z każdej akcji można łatwo wycofać się przed podjęciem decyzji o wprowadzeniu zmiany, zaś po jej podjęciu cofnąć zmianę. Aby nie utracić wprowadzonych zmian, stosujemy szybki zapis, jednak zatwierdzanie nowej wersji po dokonanych zmianach odbywa się w dwóch etapach. Najpierw osoba pracująca nad tekstem zapisuje zmiany, określając ich rodzaj w specjalnym oknie na notatkę i tak zatwierdzone zmiany zostają wprowadzone w wersji tekstu, nad którą pracuje konkretna osoba. Może ona następnie wznowić pracę nad tekstem, sprawdzić poprawność dokonanych zmian i dopiero po ukończeniu zadania, jakiego się podjęła – włączyć opracowany przez siebie tekst do drzewa głównego, udostępniając go tym samym wszystkim pozostałym współpracow-

nikom projektu „Wolne Lektury” do dalszego opracowania. Dzięki platformie nasi współpracownicy mogą włączać się w czynności redakcyjne zdalnie.

Pewien problem od początku stanowi sprawna komunikacja między wszystkimi współpracownikami. Aby uniknąć konfliktów edycji przy pracy wielu osób nad jednym tekstem, stosujemy system przydzielania zadań typu Redmine. Prace nad tekstem lub jego częścią (np. kilkoma rozdziałami powieści) są podzielone na konkretne zadania (korekta, tagowanie, redakcja przypisów źródła, uwspółcześnienia itd.), do których wykonania zapisują się poszczególne osoby. Po wykonaniu każdego kolejnego etapu pracy, zapisaniu zmienionej wersji i ponownym udostępnieniu jej wszystkim, wykonawca zaznacza na Redminie, że zadanie zostało wykonane. Ułatwia to koordynację pracy zespołowej. Ponadto w razie rozmaitych wątpliwości, w przypadku wykrycia błędów w opublikowanym tekście lub w funkcjonowaniu platformy – komunikujemy się między sobą za pomocą listy dyskusyjnej. W ten sposób nasi współpracownicy nie muszą mieszkać ani w tym samym mieście, ani nawet w kraju, wśród naszych wolontariuszy jest jedna osoba z Poznania, jedna mieszkająca w Niemczech, a jedna w Szwajcarii. W tym też kierunku zamierzamy rozwijać nasz projekt, starając się, aby użycie stosowanych przez nas narzędzi było jak najbardziej intuicyjne, niewymagające specjalnych szkoleń, a jedynie przeczytania dokumentacji i uczestniczenia w dyskusjach prowadzonych na liście.